

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat de Filosofia i Lletres

Memòria del Treball de Fi de Grau

**Proposta per a l'elaboració d'una guia
naturalista. El cas de Sa Fita del Ram (Serra de
Tramuntana, Mallorca)**

Enric Noguera Marroig

Grau de Geografia

Any acadèmic 2022-23

Treball tutelat per Guillem Xavier Pons Buades

Departament de Geografia

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori
Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia,
amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació

Autor		Tutor	
Sí	No	Sí	No
☒	☐	☒	☐

Paraules clau del treball: Guia naturalista, Biodiversitat, patrimoni-cultural, Serra de
Tramuntana, Mallorca.

Índex

1. Llistat de figures.....	4
2. Llistat de taules.....	5
3. Resum.....	6
4. Introducció i antecedents.....	7
5. Justificació de l'estudi.....	7
6. Objectius.....	8
7. Material i metodologia usada.....	8
7.1. Àrea d'estudi.....	9
7.2. Figures de protecció de l'àrea d'estudi.....	11
8. Resultats.....	12
8.1. Enquesta qualitativa.....	12
8.2. Dades per a la guia naturalista.....	15
8.2.1. Parts de la guia naturalista.....	15
8.2.2. Elements patrimonials.....	15
8.2.2.1. Ermita de Maristel·la.....	16
8.2.2.2. Ermita vella.....	19
8.2.2.3. Cor de Jesús.....	19
8.2.3. La pedra en sec.....	20
8.2.3.1. Els camins.....	22
8.2.3.2. Els camins de carro o reials.....	23
8.2.3.3. Camins de ferradura.....	23
8.2.3.4. Ranxos de carboner.....	24
8.2.3.5. Forns de calç.....	26
8.2.3.6. Casa de neu.....	27
8.2.4. Principals camins de sa Fita del Ram.....	28
8.2.4.1. Camí de s'Ermita (Camí 1).....	28
8.2.4.2. Camí del Cor de Jesús (Camí 2).....	30
8.2.4.3. Pas del camí 38 al camí de s'Ermita per sa Granja i es Castellet.....	32
8.2.5. Geologia.....	35
8.2.6. Biodiversitat.....	36
8.2.6.1. Vegetació.....	37

8.2.6.2.	Aus.....	41
8.2.6.3.	Mamífers.....	49
8.2.6.4.	Invertebrats.....	50
8.2.7.	Toponímia de sa Fita del Ram.....	52
8.2.7.1.	Llistat.....	53
8.2.7.2.	Cims.....	53
8.2.7.3.	Avencs/coves.....	54
8.2.7.4.	Possessions.....	54
9.	Discussió.....	55
10.	Conclusions.....	59
11.	Bibliografia.....	60

1. Llistat de figures

- F.1: Mapa de l'àrea d'estudi.
- F.2: Ermita de Maristel·la.
- F.3: Roda de l'aljub de l'Ermita.
- F.4: Ermita Vella.
- F.5: Aljub paredat en verd.
- F.6: Marge de camí paredat en sec.
- F.7: Exemple de camí de carro.
- F.8: Camí de ferradura de Son Ferrà.
- F.9: Rotlo de sitja i la barraca al fons.
- F.10: Forn de pa.
- F.11: Aljub de Son Vic.
- F.12: Forn de calç.
- F.13: Representació del Camí de s'Ermita en color verd i camí del Cor de Jesús en taronja.
- F.14: Representació del Camí des Castellet en color blau i camí secundari de s'Ermita en color lila.
- F.15: Representació del camí principal de pujada al cim de la Fita del Ram en color groc.
- F.16: Localització de l'àrea d'estudi en vermell.
- F.17: Sala de s'Estalagmita a la Cova des Camí.
- F.18: *Ampelodesmos mauritanicus* - Càrritx.
- F.19: *Pinus halepensis* - Pi blanc.
- F.20: *Arbutus unedo* - Arbocera.
- F.21: *Cistus albidus* - Estepa blanca.
- F.22: Plànol quadrícula de la zona d'estudi.
- F.23: *Muscicapa thyrrhenica balearica* - Papamosques.
- F.24: *Sylvia atricapilla* - Busqueret de capell.
- F.25: *Milvus milvus* - Milana.
- F.26: *Loxia curvirostra* - Trencapinyons.
- F.27: *Upupa epops* - Puput.
- F.29: *Carduelis chloris* - Verderol.
- F.29: *Cyanistes caeruleus* - Ferrerico blau.
- F.30: *Aegypius monachus* - Voltor negre.
- F.31: *Erithacus rubecula* - Ropit.
- F.32: *Charaxes jasius* - Papallona de l'arbocera.
- F.33: *Crematogaster scutellaris* - Formiga de cap vermell.
- F.34: *Cerambyx cerdo mirbeckyi* - Banyarriquer.
- F.35: *Blaps sp.* - Escarabat pudent.
- F. 36: Representació gràfica de tots els camins proposats.

2. Llistat de taules

T.1: Comptatge persones.

T.2: Pregunta 1.

T.3: Pregunta 2.

T.4: Pregunta 3.

T.5: Pregunta 4.

T.6: Pregunta 5.

3. Resum

El present treball ha volgut evidenciar una problemàtica, la pèrdua de la relació natura-cultura-home, que durant tants anys va ser una relació intrínseca i necessària per a la subsistència de les persones que duïen a terme activitats econòmiques a la natura. Concretament, el treball s'ha centrat a la muntanya, la mola de la Fita del Ram, al municipi d'Esporles, Mallorca. La hipòtesi de la problemàtica s'ha volgut evidenciar duent a terme una enquesta qualitativa amb preguntes bàsiques sobre els coneixements dels elements naturals i patrimonials, les respostes de la qual donen suport a la hipòtesi plantejada, ja que aquestes respostes evidencien la pèrdua de la relació natura-home. D'aquesta manera, s'ha presentat una solució, en forma de recull de dades geogràfiques (patrimoni cultural, xarxa de camins, patrimoni natural i toponímia) amb suport gràfic. Tot aquest recull d'informació té com a finalitat servir d'eina, com a base de dades per a l'elaboració d'una guia naturalista d'aquesta zona concreta de la Serra de Tramuntana a l'illa de Mallorca, de cara a que aquesta guia, serveixi com a element didàctic per a les persones que actualment donen un nou ús a la muntanya i es pugui tornar a reforçar aquesta relació perduda.

Abstract

The present work has sought to highlight a problem, the loss of the nature-culture-man relationship, which for so many years was an intrinsic and necessary relationship for the subsistence of people who carried out economic activities in nature. Specifically, the work has focused on the mountain, the Mola de la Fita del Ram, in the municipality of Esporles, Mallorca. The hypothesis of the problem has been evidenced by carrying out a qualitative survey with basic questions about the knowledge of natural and heritage elements, the answers of which support the proposed hypothesis, since these answers show the loss of the relationship nature-man. In this way, a solution has been presented, in the form of a collection of geographical data (cultural heritage, road network, natural heritage and toponymy) with graphic support. The ultimate aim of this collection of information is intended to serve as a tool, as a database for the preparation of a naturalist guide for this specific area of the Serra de Tramuntana on the island of Mallorca, in order to this guide, serve as a didactic element for people who currently give new use to the mountain and this lost relationship can be strengthened again.

4. Introducció i antecedents

A partir de mitjans del segle XX la muntanya mallorquina ha patit un abandonament de les activitats d'aprofitament tradicionals, produint-s'hi un canvi d'usos. Carboners, calciners, nevaters i ramaders, què laboraven la muntanya, la deixaren per dedicar-se a un sector terciari que esdevingué una oportunitat en aquell moment. D'ençà, la muntanya emperò no ha estat abandonada sinó que s'hi ha produït un canvi d'usos i del seu aprofitament, en el camí de ferradura on abans hi trobàvem el carboner traginant carbó, o el de nevater que pujava als 1000 metres d'alçada i davallava els blocs de gel des d'una casa de neu, ara hi trobam grups de persones practicant senderisme o altres activitats relacionades amb l'oci. Tota la infraestructura de camins construïda durant segles per a fer feina a la muntanya ara té uns altres usos mai abans imaginats.

Aquests nous usos a la muntanya són un fet innegable; senderisme, barranquisme, escalada, espeleologia, bicicleta de muntanya, corredors, etc., són les noves activitats d'aprofitament d'aquest espai. Totes elles amb els seus pros i contres i característiques particulars, les quals no pretenen formar part d'aquest treball.

Aquest canvi d'usos ha duit relacionada una pèrdua de connexió amb el coneixement del medi, aquesta n'és la hipòtesi plantejada que pretén servir d'element justificatiu per al present treball. Els coneixements tradicionals com la flora i fauna, elements patrimonials, toponímia, ... s'han deixat, en gran mesura, de banda i no formen part de la idiosincràsia de les persones que li donen ús.

5. Justificació de l'estudi

La posada en qüestió de la temàtica del treball, ve donada degut a l'experiència personal, de viure la muntanya dia a dia, de fer-ne un ús com a lloc d'oci així com a també de lloc de feina com a guia de muntanya durant més de 8 anys, juntament amb la visió espacial i de l'entorn, que m'ha donat la geografia com a individu, en surt la necessitat de fixar la muntanya com a subjecte clau d'aquest treball de final de grau.

Juntament amb l'observació continuada al llarg d'aquests anys, s'evidencia el canvi esmentat en la contextualització de l'estudi. La desconexió, entre entorn i aquests nous usuaris és un fet real des d'un punt de vista personal. Els nous estils de vida, han duit a

veure la muntanya com a un entorn on fer oci i en el qual el paisatge cultural, percebut per les persones que ara hi duen a terme activitats ho fan en la seva majoria desvinculades de l'espai que les acull.

La temàtica abordada vol integrar la presentació de la problemàtica esmentada com a hipòtesi i evidenciar-la per extreure-ne resultats qualitius a tenir en compte, i d'aquesta manera reforçar la proposta de guia naturalista com a eina enfront aquest fet.

Una vegada exposada la hipòtesi, el present treball vol ser una eina, d'una zona concreta de la muntanya mallorquina, per a l'elaboració d'una proposta de guia naturalística, per integrar coneixements i formar una percepció de l'entorn més integrada amb el medi que ens envolta. Mitjançant la didàctica de la guia, l'objectiu és reforçar l'estima de les persones sobre l'entorn que ens envolta.

La zona d'estudi és l'entorn de la Fita del Ram, que es troba dividida just al seu cim, entre dos municipis, el d'Esporles i el de Puigpunyent, aquesta àrea d'estudi ha estat elegida per les seves característiques naturals i culturals, així com la seva coneixença personal i també perquè forma part del municipi en el que hom viu, que és Esporles.

6. Objectius

Els objectius del treball són:

- Constatar la pèrdua de la relació natura-home.
- Fer un recull de dades de caire geogràfic (patrimoni natural i cultural) de la zona.

7. Material i metodologia usada

L'estudi en primer lloc s'aborda en forma de justificació del problema esmentat a la introducció amb una metodologia qualitativa de recol·lecció de dades extretes a partir en primer lloc d'un comptatge de persones en dos camins principals així com també d'una enquesta feta als dos camins aleatòriament, per tal d'obtenir informació que confirmi, o bé justifiqui la hipòtesi plantejada. La coneixença o no del medi natural en serà la base justificativa d'aquest treball.

En segon lloc, una vegada feta aquesta primera passa, s'ha passat a elaborar mitjançant treball de camp, literatura, la utilització de mapes i diferents eines d'anàlisi espacial, la informació que podrà servir per a una futura elaboració d'una guia naturalista.

Aquesta guia de l'àrea de la Fita del Ram, comptarà de diferents punts que s'abordaran des d'una perspectiva geogràfica ja que *“L'estudi de les relacions entre l'home i el seu entorn han de fonamentar-se en l'anàlisi geogràfica exploratòria. Els seus objectius han de ser descriptius, causals, explicatius, predictius i propositius.”* Blàzquez Salom (1998), és a dir, tenint en compte els aspectes naturalistes de la zona i també tota la part antròpica que en forma part.

D'aquesta manera s'elaborarà d'una manera descriptiva un recull de dades de la Fita del Ram les quals serviran d'eina per a treballar-hi a sobre, per, en un futur, poder fer una guia naturalista.

7.1 Àrea d'estudi

El punt de partida per a la delimitació de l'àrea d'estudi és la mola de la Fita del Ram amb 833 m d'alçada, antigament anomenada mola de Son Ferrà *“observam com el topònim de na Ferrana que dóna nom a la mola i que ve de la possessió de Son Ferrà, que ocupa una gran part de la mola, està perdent força, de manera que queda únicament en boca d'alguns caçadors i cercadors d'esclata-sangs, i deixa pas al neotopònim Fita del Ram, incorporat des del món excursionista”* Bauzà Llinàs (2011), per tant és un topònim que està obert a debat, tant la seva autenticitat en tant que actualment s'utilitza el més nou, el qual també es troba en estudi degut a la seva possible procedència, *“La primera és que ocasionalment la col.locació d'un ram servia també per a senyalar les partions entre les finques. La segona és que la fita que dóna nom a la muntanya existeix, però no es troba al coll entre els cims com apareix al cadastre si no al penyal que constitueix el cim de tramuntana, des d'on es domina un ample horitzó. Al costat de la confluència de les parets seques (ses Tres Parets) es pot observar picada a la pedra un fita de forma rectangular, de dos pams de llargària per un pam i mig d'amplària. Al centre de la fita hi ha un forat de cinc centímetres de diàmetre i un pam de fondària. Podria aquest forat haver estat emprat per aguantar un*

pal, una bandera o un ram?” Escanelles (2010). Per tant, és un topònim que no té una procedència segura. Des d’aquest punt, s’han tingut en compte una sèrie de requisits els quals eren necessaris per a posar uns límits que la definissin. D’aquesta manera s’havia de trobar on poder posar una frontera des d’un punt de vista geogràfic.

No havia de ser una frontera feta a mà alçada, ni tampoc una frontera delimitada només per factors antròpics o íntegrament naturals. És per això que una delimitació municipal o bé damunt corbes de nivell, no n’era una opció.

La delimitació està basada per una banda en una base natural que n’és l’espai que ocupa el bosc culminal de *Quercus ilex*, així com una part que també ocupa el pinar mediterrani de *Pinus halepensis*. Aquest primer factor delimitant ha estat elegit degut a la seva rellevància com a espai natural, ja que juntament amb la zona de la Mola de Planícia i Lluc, conformen uns dels alzinars més extensos de Mallorca. Se n’ha extret la informació del mapa d’hàbitats d’interès comunitari majoritari que delimita les zones per comunitats vegetals.

Per altra banda, també s’ha fet la delimitació tenint en compte quina n’era la zona amb més aflluència de persones i per la rellevància de camins, degut a la seva utilització en les activitats que s’hi realitzen.

D’aquesta manera s’han triat dos camins, que en són els accessos més rellevants. Aquests dos camins es troben a la vessant est de la muntanya. És troben en aquest vessant per raons diferents, com n’és la seva proximitat al poble, la xarxa de camins existent o bé les característiques geomorfològiques, ja que la resta de vessants de la Fita del Ram són més abruptes amb penyassegats i una orografia que en fa difícil el seu accés.

És per aquestes raons que s’han elegit els dos camins d’accés principals, com és el camí de l’Ermita (camí 1) i el camí del Cor de Jesús (camí 2), i se n’han fet dos comptatges qualitius per tal que els resultats obtinguts serveixin com a referència.

El camí de l’Ermita té un accés que es fa des de la carretera des Verger, i les persones que hi accedeixen ho han de fer expressament i amb la intenció de pujar cap a algun

- Serra de Tramuntana com a patrimoni mundial dins la categoria de paisatge cultural (2011).
- Acord del Consell de Govern de 16 de març de 2007 pel qual es declara Paratge natural la Serra de Tramuntana. (BOIB núm. 54, d'11 d'abril de 2007).
- Àrea natural d'especial interès, recollida dins la llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears.

8. Resultats

Pel que fa als resultats dels comptatges duts a terme, són els següents (Taula 1):

Comptatge	20/0	27/0	09/0
e	5	5	9
Camí 1	25	38	10
Camí 2	15	19	5

Taula 1: Comptatge persones. Font: elaboració pròpia.

8.1 Enquesta qualitativa

L'enquesta es dugué a terme els mateixos dies que el compteig, d'aquesta manera es volia elaborar un petit qüestionari que pogués corroborar la hipòtesi plantejada, la qual justificaria en gran mesura la necessitat de l'elaboració del present treball que és la guia naturalista.

Aquesta enquesta es conforma de una bateria de 5 preguntes relacionades amb la temàtica que aborda la guia. Aquestes preguntes són:

- Sabeu diferenciar un Pi (*Pinus halepensis*) d'una Alzina (*Quercus ilex*)? Aquesta primera pregunta volia ser bàsica, simplement per entrar en context i fer incís en l'observació.
- Sabieu anomenar 5 espècies vegetals d'aquest entorn? La segona pregunta estava basada en el coneixement que poguessin tenir les persones sobre la comunitat vegetal, es demanava nom comú de les espècies que n'és el més fàcil de saber o recordar.

- Sabrieu anomenar 5 espècies d'ocells d'aquest entorn? La tercera pregunta està relacionada amb la avifauna ja que n'és una de les més diverses i significatives. De la mateixa manera que la segona pregunta, se'n demanava el nom comú.
- Sabeu la diferència entre un Rotlo de Sitja i un Forn de Calç? De cara a la quarta pregunta anava dirigida als elements patrimonials més representatius de l'antiga activitat que hi havia a les muntanyes de Mallorca.
- Sabrieu distingir per el seu cant algun dels ocells que podem sentir dins l'alzinar? Aquesta pregunta anava relacionada amb la percepció de l'entorn i la observació, ja que l'alzinar és ple de sons i sobretot cants d'ocells.

Pregunta 1	Si	No
	70%	30%

Taula 2: Pregunta 1. Font: Elaboració pròpia.

Pregunta 2	
Enquestat	Resposta
1	Pi, alzina, mata i herba
2	Alzina, Pi, Estepa, Mata i Càrritx
3	Pi, Herba i flors
4	Pi, Alzina, Càrritx, Arbocera i Albó
5	Alzina, Pi, Mata, Herba de Sant Joan i Esparraguera
6	Càrritx, Pi, Alzina Falguera i Arbocera
7	Pi, Esbatzer, Romaní i Càrritx
8	Alzina, Càrritx, Estepa, Pi i Romaní
9	Pi, Alzina, Mata, Ullastre i Fonoll
10	Pi, Alzina, Garrover, Ullastre i Esparraguera

Taula 3: Pregunta 2. Font: Elaboració pròpia.

Pregunta 3	
Enquestat	Resposta
1	Gorrió, Àguila i Voltor
2	Ropit, Busqueret, Colom, Voltor i Milana
3	Gorrió, Gavina, Colom
4	Milana, Voltor, Ropit, Gorrió i Pinsà
5	Colom, Gorrió, Ropit, Busqueret i Àguila
6	Àguila, Tudó, Busqueret, Ropit i Oronella
7	Colom, Gorrió, Gavina, Mèrlera
8	Voltor, Colom, Falcó, Milana
9	Gorrió, Oronella, Gavina, Colom i Canari
10	Colom, Milana, Falcó, Puput i Falzia

Taula 4: Pregunta 3. Font: Elaboració pròpia

Pregunta 4	Si	No
	70%	30%

Taula 5: Pregunta 4. Font: Elaboració pròpia.

Pregunta 5	
Enquestat	Resposta
1	Si, Colom
2	Si, Rossinyol
3	No
4	Si, sense definir
5	Si, Ferrerico
6	Si, Ferrerico

7	No
8	Si, Colom
9	Si, Corb
10	Si, Gavina

Taula 6: Pregunta 5. Font: Elaboració pròpia.

8.2 Dades per a la guia naturalista

Presentats els resultats dels comptatges, les enquestes qualitatives i definida l'àrea d'estudi, es procedeix a la redacció de la informació que conformarà la guia naturalista.

Aquesta informació que a continuació es presenta, té com a objectiu ser una eina, com a base de dades, per a la elaboració d'una guia naturalista didàctica que es pugui dur a terme en el futur.

8.2.1 Parts de la guia naturalista

- Elements patrimonials
- Camins principals
- Geologia
- Biodiversitat
- Toponímia

8.2.2 Elements patrimonials

Dins aquest apartat el que es farà és una descripció dels distints tipus d'elements patrimonials que podem trobar a la nostra zona d'estudi de la Fita del Ram. En primer lloc una breu introducció descriptiva del oficis que trobavem en el passat a la muntanya, després un recull de les diferents construccions i finalment un inventari fet amb treball de camp de les construccions de l'àrea d'estudi.

En primer lloc hem de destacar tres construccions que destaquen per damunt les altres per la seva mida. Aquestes tres construccions són l'Ermita de Maristel·la, les Ermites Velles i el Cor de Jesús. A continuació en farem una descripció de les tres, ja que compten amb una rellevància especial dins l'imaginari col·lectiu d'Esporles.

8.2.2.1 Ermita de Maristel·la

Figura 2: Ermita de Maristel·la. Font: Elaboració pròpia.

A mode de descripció de l'edificació en sí mateixa, aquesta consta d'una construcció principal que n'era la casa dels ermitans, integrada a aquesta s'hi troba la capella. Hi trobam al darrere un porxo per a guardar les bísties i al devora hi trobam la cisterna la qual té dues maneres d'extreure-ne l'aigua, una des del damunt amb corriola i l'altra al costat amb roda d'activació manual.

Figura 3: Roda de l'aljub de l'Ermita. Font: Elaboració pròpia.

La història de l'ermita és la següent: *“L'Ermita de Maristella és fruit d'un llegat de D.a Margalida Rosselló i Ferrà, propietaria de Son Ferrà (possessió d'Esporles), que va donar 29 hectàrees de bosc de l'esmentada possessió per edificar-m una ermita on s'hi establís una petita comunitat de vida contemplativa.*

L'any 1888, els Germans Terciari Carmelites, establits a la barriada de Sta. Catalina de Ciutat de Mallorca, acceptaren aquesta donació i més tard, l'any 1890 es varen traslladar a les altures de Na Ferrana, i varen iniciar les obres de l'Ermita. Durant el temps de la construcció s'instal·laren en una petita edificació anomenada actualment «S'Ermita Vella».

Les obres, que en ocasions varen romandre interrompudes, duraren més de trenta anys i la capella es dedica a la Mare de Déu del Carme. Els primers habitants d'aquest santuari marià foren Fra Joan de Sant Josep i els Germans Vicens, Rafel i Jaume.

La vida eremítica a Maristella no va durar gaire ni la seva comunitat fou molt nombrosa, formada normalment per dos o tres ermitans. La manca de vocacions i de recursos de tot tipus, afegida a les dificultats d'accés, foren les principals raons que

empengueren els Germans Carmelites a abandonar l'ermita l'any 1926, entregant les claus al Vicari General.

Després de l'abandonament de l'ermita per part de ls Carmelites, aquesta fou entregada a la Parròquia de Sant Pere d'Esporles, essent Rector Mn. Mateu Togores i Maimó, el qual va completar les obres i va realçar la seva festa anual que actualment se celebra el darrer diumenge d'agost. Aquest mateix Rector va donar a l'ermita el nom de MARISTEL·LA (Estrella de la MAR) i va obrir un camí d'accés que desgraciadament va quedar sense acabar.

L'any 1967 l'ermita amenaçava ruïna. Degut a les dificultats tècniques d'accés per què, com estava previst, els helicòpters de la VI flota nord americana pujassin el material; tot el poble, nins, joves i vells formaren, un diumenge de novembre del mateix any, una gran cadena humana. Els materials anaven passant de mà en mà des de Son Ferrà fins arribar al començament de la carretera. Actualment tenen cura de la conservació de l'ermita un grup d'homes i joves, anomenats «amics de l'ermita” Albertí i Albertí (1989). Actualment l'ermita és considerada un objectiu per a moltes de les persones que fan activitat a la zona, com a lloc on acaba la pujada per a tornar a baixar.

8.2.2.2 Ermita Vella

Figura 4: Ermita Vella. Font: Elaboració pròpia.

És una construcció modesta, d'estil tradicional. Aquesta, només consta d'un gran habitacle amb xemeneia, i una cisterna per a emmagatzemar aigua. La modestitat de la construcció és deguda a que, tot i anomenar-se Ermita Vella, només fou el lloc on, durant la construcció de l'Ermita de Maristella, els monjos hi romangueren.

Durant molts d'anys esdevingué en ruïnes, però l'any 2009 s'inicià la seva rehabilitació i per donar-li un ús recreatiu per al jovent del poble.

8.2.2.3 Cor de Jesús

“Coneguda la devoció de la gent d'Esporles pel Sagrat Cor de Jesús, el rector Mateu Togores en volgué deixar constància aixecant un monument al mirador. La idea fou ben acollida pel poble i, amb aquesta reacció favorable, s'encarregà a l'escultor don Bartomeu Amorós la monumental figura. Malgrat les dificultats que oferia el terreny, el projecte es realitzà i el 21 de juliol de 1940 el Rector beneí el monument, que fou apadrinat per Bartomeu Bosch i Margalida Bujosa. ‘Sagrat Cor de Jesús, el poble d'Esporles confia en vos’ Palos Nadal (2015)

Degut a la seva ubicació és rellevant per dos fets; el primer es que serveix com a mirador excel·lent del poble, i en segon lloc perquè destaca dins l'alzinar i es pot albirar des de tots els punts del nucli urbà. Per tant, és un element característic del poble.

Una vegada descrits els tres elements que, com hem dit, destaquen per la seva magnitud, procedim a la descripció de la resta d'elements patrimonials que trobam dins l'àrea d'estudi.

Durant segles les muntanyes de Mallorca han estat un lloc de feina, hi hem trobat tot tipus d'oficis; carboners, caçadors, nevaters, garriguers, etc. Degut a la morfologia de la nostra zona d'estudi, el que més ens interessa, n'és l'ofici de carboner ja que la composició de la zona d'estudi està formada per un gran alzinar que abans servia de zona de producció de carbó. Associat a aquest ofici en trobam d'altres com el de marger ja que totes les construccions que trobam a la muntanya estan construïdes amb la seva totalitat amb pedra, utilitzant la tècnica de pedra en sec. Aquest fet ha fet que totes aquestes construccions hagin perdurat en el temps per la seva consistència i també amb la seva integració amb el medi. Les construccions que podem trobar són: marges, parets, portells, sitjes (rotlos de sitja i barraques de carboner), forns de pa (per cuinar), forns de calç, basses, aljubs, abeuradors i els més importants, camins.

8.2.3 La pedra en sec

En primer lloc, m'agradaria fer incís en que la construcció en pedra seca, com em va dir un marger *"no és una tècnica sinó un art"* Torres (2023) ja que requereix de molt més que coneixements tècnics.

Començarem per la descripció de la tècnica, que va ser perfeccionada durant segles. La tècnica de pedra en sec es defineix com aquella tècnica que s'empra per a la construcció sense fer ús de cap tipus de ciment o argamassa. Aquesta manera de construir és la manera més natural de fer-ho ja que *"Segons Alomar (1997) els aspectes que serveixen la identificació de les construccions de pedra en sec son la naturalesa eminentment local i autònoma de les obres (utilitza materials propis de la zona), el seu ràpid enllestiment a causa del caràcter essencialment microlític de les operacions realitzades i, per aquest motiu, la possibilitat de gestionar el principal recurs (la pedra) de manera*

individual i amb baix requeriment instrumental” Alomar (1997), Brunet Estarellas (2004).

Abans de l’inventari dels diferents elements patrimonials, s’inclou una breu explicació de les dues maneres que, històricament s’han utilitzat per a la construcció en pedra.

Podem descriure dues tècniques diferents de construcció, què són: paretar en sec o paretar en verd. Paretar en sec: tècnica de construcció amb pedra que no utilitza cap tipus d’argamassa o morter per unir la pedra. Paretar en verd: tècnica de construcció amb pedra que utilitza algun tipus d’argamassa o morter per donar consistència a la construcció. Aquesta tècnica s’utilitza en cas de que la pedra a utilitzar no sigui de qualitat.

Figura 5: Aljub paretat en verd. Font: Elaboració pròpia.

Figura 6: Marge de camí paredat en sec. Font: Elaboració pròpia.

Una vegada definides les dues principals tècniques, es farà una descripció dels diferents elements que trobam a la Fita del Ram.

8.2.3.1 Els camins

Començarem per un dels més rellevants, ja que sense ells, la resta de construccions no tindrien utilitat. Aquests en són els camins, que és la “xarxa viària” que trobam a les muntanyes. Aquests camins tenen unes característiques que els fan grans obres d’enginy, *“A les zones muntanyenques, la construcció dels camins depenia de criteris diferents als del pla i quedaven més supeditats a la topografia del terreny i als factors ambientals. Allà on les dificultats eren més notables, deixaven de tenir les característiques dels camins carreters per convertir-se en camins de ferradura o simples tiranys, ja només aptes per transitar-hi cavalleries o vianants.”* Brunet Estarellas (2004), és per això, que depenent de l’aprofitament que se’n podia treure d’una àrea, els camins anaven amb consonància a aquest fet i a la viabilitat econòmica del projecte.

Per la seva topologia, els camins es poden classificar en dos grans grups: els camins de carro o reials i els camins de ferradura.

8.2.3.2 Els camins de carro o reials

Aquesta tipologia de camins es poden definir com, “*camí ample, per on hi poden passar carros. Segons informacions de determinats inventaris municipals del segle XIX, solien amidar entre 15 i 18 peus (entre 3'90 i 4'68 m), però, de fet, en trobam de més estrets, de poc més de dos metres. Un document de 1829 recorda que el destre és una mida molt emprada per a l'amplada dels camins: “el camí d'un destre que se li dona de pas per entrar en el seu hort” Valero i Martí (2020), emperò, alguns camins de carro poden ser anomenats també reials si connecten dues poblacions d'importància i són de titularitat pública. A la nostra àrea d'estudi, només hi trobam la tipologia de camí de carro de dimensions reduïdes els quals tenen una amplada de 2'10 metres de manera general.*

Figura 7: Exemple de camí de carro. Font: Elaboració pròpia.

8.2.3.3 Camí de ferradura

El camí de ferradura és un camí més estret per a la circulació de bísties o persones. Normalment empedrats, per a augmentar la seva durabilitat front l'erosió.

Figura 8: Camí de ferradura de Son Ferrà. Font: Elaboració pròpia.

8.2.3.4 Ranxos de carboner

Aquest apartat està dedicat als llocs on es duia a terme la producció de carbó, *“El bosc es dividia en ranxos, i a cada ranxo li corresponia un rotlle per fer la sitja”* Llofriu (1992) El ranxo és el nom que rep el lloc on es duia a terme la feina de carboner. Aquest lloc consta de dos elements diferenciats que el conformen, que són el rotlo de sitja *“Són els rotles de sitja de carboner on després d’un delicat procés es convertia la llenya d’alzina en carbó vegetal i que era la base del foc per a les cuines i calefaccions de les llars i per a l’energia de molts de llocs de treball”* Valero i Martí (1986) i la barraca. A partir d’aquí podem trobar altres elements com els forns de calç, les basses o aljubs i també els forns de pa.

Pel que fa als rotlos de sitja, a la zona 1 que arriba fins l’Ermita, en trobam una quinzena, la majoria d’ells amb barraca adossada, la porta de la qual sempre està ubicada en direcció al rotlo de sitja per a la vigilància de la sitja la qual *“consisteix en una pila o munt de trossos de llenya disposat en forma convenient per produir carbó”* Valero i Martí (1986)

Figura 9: Rotlo de sitja i la barraca al fons. Font: Elaboració pròpia.

Com a element secundari dins els ranxos de carboner, hi trobam els forns de pa, que eren petites construccions de pedra en sec que servien per cuinar-hi pa, “*Avui podem admirar aquests forns com una petita però bona mostra de l’art arquitectònic popular.*” Valero i Martí (1986) A l’àrea només se’n comptabilitzen 3 en bon estat i alguns altres que podrien estar en ruïnes.

Figura 10: Forn de pa. Font: Elaboració pròpia

Els segons elements secundaris dels ranxos de carboner eren els abeuradors, aljubs o bases. Què servien de font o reserva d'aigua per a persones i animals. D'aljubs s'han inventariat 6, de mides diverses. Però que per sobre de tots destaca el de Son Vic, que compta amb un abeurador inclòs a la construcció que servia de lloc per proveir-se d'aigua per al ramat.

Figura 11: Aljub de Son Vic. Font: Elaboració pròpia

8.2.3.5 Forns de calç

Per altra banda, tenim els forns de calç que són les construccions que s'utilitzaven per a l'elaboració de calç, ja que era un material d'ús diari, "*La importància de la calç dins la vida quotidiana des de temps molt antics fins no fa gaires anys radicava en el paper essencial que complia com a material de construcció i també de manteniment i higiene o desinfecció de les cases, entre d'altres usos*" Valero i Martí (1986). Emperò a la nostra àrea d'estudi només en tenim inventariat un, de forn de calç.

Figura 12: Forn de calç. Font: Elaboració pròpia

8.2.3.6 Casa de neu

Aquest element és destacable, tot i només trobar-ne un a la zona, per la seva ubicació a una alçada relativament baixa sobre el nivell de la mar. Segons Gorrias (2001), rep el nom de Casa de Neu des Verger, i la descripció és:

Situació

-Possessió: Es Verger (Esporles)

-Ubicació: la casa de neu està ubicada dins d'una coma pregona que hi ha entre els dos cimals del puig.

-Entorn: la casa de neu està a l'interior d'un atapeït bosc d'alzines dins d'una coma molt propera al cim del puig de la Fita del Ram; la zona és molt obaga per a la vegetació present. La casa comparteix espai amb un ranxo de carboner i per tal causa hi ha a la zona rotlos de sitja, forns de pa i barraques de carboner. En el lloc hi ha un fort pendent.

-Localització: LATITUD: 39°39'03" N LONGITUD 21°33'16" E, COTA: 770M

-Mapa del IGN: SA VILETA 698-I

Descripció

-Tipologia: es tracta d'un dipòsit excavat al terra.

-Planta: el·líptica

-Parets: no sobresurten del nivell del terra; presenta una amplària mitjana de 0'65m. Els paraments de l'interior del dipòsit presenten dos estrats visibles: l'encadenat, d'una sola filada, i la marginada; aquesta està formada per dos nivells: el nivell a presenta una solada filada de pedres de gran mida; el nivell b presenta 12 filades de pedres de la mateixa mida.

-Coberta: per la tipologia de construcció podem deduir que la base de la coberta era rasa.

-Bombarderes: no s'observa la presència de bombarderes.

-Portals: no s'observa la presència de portals

-Sòcol: la construcció no presenta sòcol.

-Orientació: NE-SO

-Mides: diàmetre major: 10'60m

diàmetre menor: 5'80m

fondària: 3'30m

-Esbaldrecs: la construcció presenta dos esbaldrecs que afecten els laterals llargs.

-Vegetació: no hi ha vegetació a l'interior de la casa de neu

8.2.4 Principals camins de sa Fita del Ram

L'àrea de treball ha estat dividida en dues zones per inventariar els camins. Una primera part que acaba a l'Ermita de Maristel·la, i una segona part que duu al cim de la mola. Aquesta divisió ha estat feta tenint en compte dos objectius diferenciats, que són: el cim de la Fita del Ram i l'Ermita de Maristel·la.

A continuació es fa una descripció dels camins elegits, amb la informació extreta del *Catàleg dels camins del terme municipal d'Esporles*.

8.2.4.1 Camí de s'Ermita (Camí 1)

FULLS MAPA 1/5000:

698- 3 - 1

698 - 2 - 1

INICI: Son Ferrà.

FINAL: s'Ermita.

DOCUMENTACIÓ LOCALITZADA: si.

TIPUS:

- Pas a peu i en cavalleria a l'església.

- Apareix com un ramal del "camino para tránsito rodado", que aprovà construir l'ajuntament d'Esporles (1929).

INTERÈS CONSTRUCTIU: si.

INTERÈS EXCURSIONISTA: si.

TIPOLOGIA:

Tram 1:

Tipologia: ferradura.

Amplada: 2,2 m.

Tipus de ferm: terra.

Del camí des Verger fins les cases de Son Ferrà.

Tram 2:

Tipologia: carro.

Amplada: 2,2 - 4 m.

Tipus de ferm: terra i molts de trams formigonats.

De les cases de Son Ferrà fins a s'Ermita.

Tram 3:

Tipologia: ferradura.

Amplada: 8 - 1 m.

Tipus de ferm: terra.

TOPÒNIMS PROPERS AL CAMÍ:

- Son Ferrà.

- Bosc de s'Ermita.

- Ermita de Maristel·la.

SEGUIMENT:

a) Dificultat: fàcil.

b) Fites: si. Algunes.

c) Pintades: no.

d) Cartells Indicadors: un al camí des Verger i un altre a les mateixes cases de Son Ferrà (Ermita).

TIPUS DE DELIMITACIÓ LATERAL: -

LIMITACIONS DE PAS:

- Una barrera tancada amb un pas obert de 35 cm. d'amplada, al camí des Verger.
- Una barrera oberta a les cases de Son Ferrà.

CONSTRUCCIONS PROPERES D'INTERÈS:

- Cases de Son Ferrà.
- Ermita de Maristel.la.

ESTAT DEL CAMÍ:

- Regular.

ELEMENTS CONSTRUCTIUS:

- Marges.
- Escopidors.
- Clavegueres.

ALTRES CAMINS AMB ELS QUE COMUNICA:

- Camí de carro Son Ferrà.
- Camí del cor de Jesús.
- Camí de s'Ermita per sa Granja i es Castellet.
- Camí de s'Ermita per es penyal Gran.
- Camí dels Campassos a s'Ermita.

OBSERVACIONS:

Es conserva un curt fragment del camí antic de ferradura al tram 2.

8.2.4.2 Camí del Cor de Jesús (Camí 2)

Aquest camí s'inicia a l'àrea recreativa de Son Tries. És un camí de carro en el seu primer tram que servia de connexió de nombroses sitjes que hi ha a aquesta vessant. El darrer tram del camí fins al Cor de Jesús, és un camí de ferradura malmès per l'erosió

(39) PAS DEL CAMÍ 38 AL CAMÍ DE S'ERMITA PER SA GRANJA I ES CASTELLET

FULLS MAPA 1/5000:

698 - 2 - 1

670 - 3 - 1

INICI: camí nº 38.

FINAL: camí de s'Ermita per sa Granja i es Castellet.

DOCUMENTACIÓ LOCALITZADA: no.

TIPUS:

INTERÈS CONSTRUCTIU: si.

INTERÈS EXCURSIONISTA: no.

TIPOLOGIA:

Tram 1:

Tipologia: ferradura.

Amplada: 1,8 m. al portell de l'inici, encara que més amunt és més estret.

Tipus de ferm: terra.

TOPÒNIMS PROPERS AL CAMÍ: -

SEGUIMENT:

a) Dificultat: fàcil.

b) Fites: si.

c) Pintades: no.

d) Cartells Indicadors: no.

TIPUS DE DELIMITACIÓ LATERAL: -

LIMITACIONS DE PAS: -

CONSTRUCCIONS PROPERES D'INTERÈS:

- Rotlles i barraques de carboner.

ESTAT DEL CAMÍ:

-Bo.

ELEMENTS CONSTRUCTIUS:

Marges.

Escalons.

ALTRES CAMINS AMB ELS QUE COMUNICA:

- Camí nº 38.

- Camí de s'Ermita per sa Granja i es Castellet.

OBSERVACIONS: -

DOCUMENTACIÓ ARXIVÍSTICA LOCALITZADA: -

DOCUMENTACIÓ BIBLIOGRÀFICA LOCALITZADA: -

CARTOGRAFIA ON APAREIX:

- Plànol de les Rutes Amagades de Mallorca (Pastor, 1971). Apareix a la ruta núm. 47. Sa Mola del Ram.

Figura 13: Representació del Camí de s'Ermita en color verd i camí del Cor de Jesús en taronja. Font: Elaboració pròpia.

Aquests dos camins en són els principals, però a part d'aquests en trobam d'altres de secundaris que són:

8.2.4.3 Pas del camí 38 al camí de s'Ermita per sa Granja i es Castellet

FULLS MAPA 1/5000:

698 - 2 - 1

670 - 3 - 1

INICI: camí n° 38.

FINAL: camí de s'Ermita per sa Granja i es Castellet.

DOCUMENTACIÓ LOCALITZADA: no.

TIPUS:

INTERÈS CONSTRUCTIU: si.

INTERÈS EXCURSIONISTA: no.

TIPOLOGIA:

Tram 1:

Tipologia: ferradura.

Amplada: 1,8 m. al portell de l'inici, encara que més amunt és més estret.

Tipus de ferm: terra.

TOPÒNIMS PROPERS AL CAMÍ: -

SEGUIMENT:

a) Dificultat: fàcil.

b) Fites: si.

c) Pintades: no.

d) Cartells Indicadors: no.

TIPUS DE DELIMITACIÓ LATERAL: -

LIMITACIONS DE PAS: -

CONSTRUCCIONS PROPERES D'INTERÈS:

- Rotlles i barraques de carboner.

ESTAT DEL CAMÍ:

- Bo.

ELEMENTS CONSTRUCTIUS:

Marges.

Escalons.

ALTRES CAMINS AMB ELS QUE COMUNICA:

- Camí nº 38.

- Camí de s'Ermita per sa Granja i es Castellet.

OBSERVACIONS: -

DOCUMENTACIÓ ARXIVÍSTICA LOCALITZADA: -

DOCUMENTACIÓ BIBLIOGRÀFICA LOCALITZADA: -

CARTOGRAFIA ON APAREIX:

- Plànol de les Rutes Amagades de Mallorca (Pastor, 1971). Apareix a la ruta núm.

47. Sa Mola del Ram.

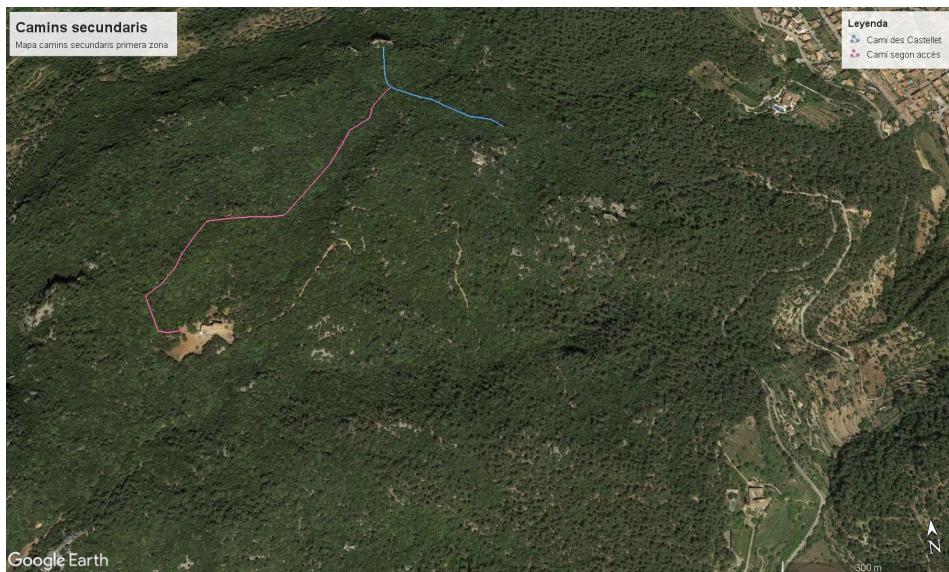

Figura 14: Representació del Camí des Castellet en color blau i camí secundari de s'Ermita en color lila. Font: Elaboració pròpia.

Pel que fa a la segona zona que arriba fins al cim de la Fita del Ram, trobam un camí principal. El qual compta amb molts elements patrimonials com sitjes, aljubs, forn de calç i forns de pa.

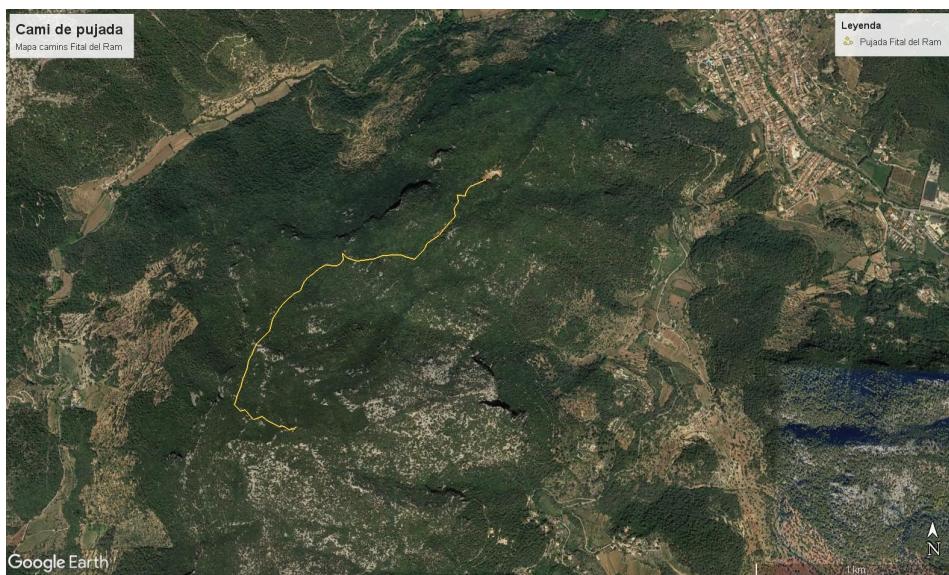

Figura 15: Representació del camí principal de pujada al cim de la Fita del Ram en color groc. Font: Elaboració pròpia.

8.2.5 Geologia

Una vegada explicats els elements patrimonials o antròpics de la nostra zona d'estudi, aquest apartat, enceta la part dels elements naturals que conformen l'àrea d'estudi. Aquest primer punt està referit a la geologia, què es la ciència què estudia la litologia i la seva formació. L'àrea d'estudi, de naturalesa calcària, es troba farcida de coves i d'avencs, és per això que aquest n'és un punt rellevant.

La zona d'estudi es troba a la Serra de Tramuntana i la seva formació es troba dins el procés geològic anomenat Orogènia Alpina. Concretant en la nostra àrea d'estudi, segons el mapa de la Infraestructura de dades espacials de les Illes Balears, està conformada per materials del Juràssic Inferior (o Lias).

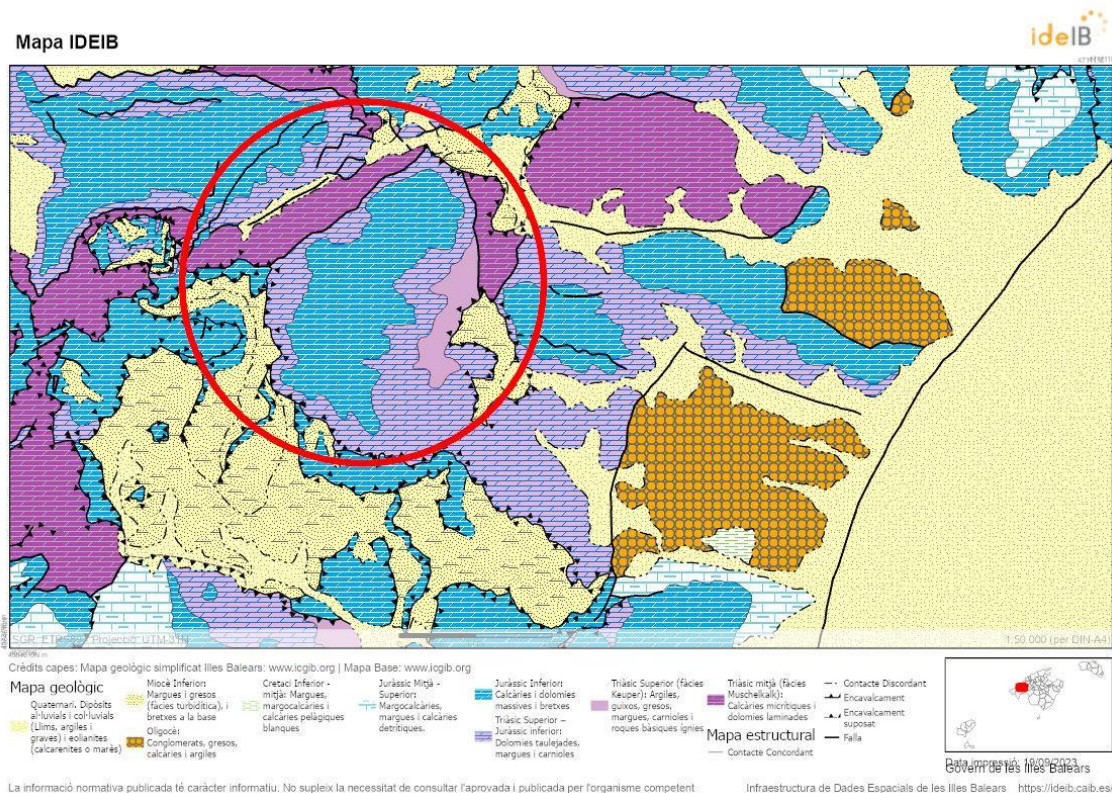

Figura 16: Localització de l'àrea d'estudi en vermell. Font: Infraestructura de dades espacials de les Illes Balears.

Una vegada feta la introducció general a la geologia de l'àrea d'estudi cal fer incís en la gran quantitat de formacions endocàrstiques, segons Ginés (1995), *“Avencs d'origen mecànic. Són avencs de planta rectilínia i desnivell ocasionalment notable, la gènesi*

dels quals es veu condicionada pels processos de distensió mecànica que afecten les elevacions muntanyoses de les serres mallorquines.” Aquesta tipologia de cavitats són les que trobam a la nostra àrea d’estudi “En aquesta zona abunden principalment les fractures d’origen mecànic” Bermejo et al. (2018).

Figura 17: Sala de s’Estalagmita a la Cova des Camí. Font: Elaboració pròpia.

8.2.6 Biodiversitat

La fita del Ram està coberta per un esponerós alzinar, *“en l’actualitat són els boscos que representen l’estadi final de la successió de la vegetació de Mallorca a les zones amb precipitacions majors de 600mm”* Adrover et al. (2010). El bosc aguarda tota una comunitat natural de flora i fauna/avifauna. La biodiversitat en serà una part fonamental, ja quan més coneixements tenim de la natura, més la podem entendre i estimar.

A continuació es fa un recull de vegetació, avifauna, fauna i invertebrats.

8.2.6.1 Vegetació

Per a dur a terme el recull d'espècies vegetals que podem trobar a l'àrea d'estudi s'ha utilitzat com a base de dades l'eina del Bioatles, mitjançant el qual se n'ha pogut elaborar un llistat de les espècies. Són espècies que han estat citades a l'àrea de la Fita del Ram.

Com s'ha dit, s'ha utilitzat el Bioatles, dins el qual hi trobam el visualitzador el qual s'estructura en quadrícules que poden ser de 5x5 (quilòmetres) o bé d'1x1. En aquest cas, per tal d'acurar al màxim, s'han elegit les quadrícules de 1x1. La selecció de quadrícules ha estat la següent:

- Registres de la quadrícula 1692 (1x1)
- Registres de la quadrícula 2701 (1x1)
- Registres de la quadrícula 2711 (1x1)
- Registres de la quadrícula 2702 (1x1)

Una vegada seleccionades les quadrícules s'ha extret una relació d'espècies que és la següent:

- *Ampelodesmos mauritanicus* – Càrritx
- *Anagryis foetida* - Garrover del diable
- *Arbutus unedo* – Arbocera
- *Arum italicum* – Rapa
- *Asparagus acutifolius* - Esparreguera fonollera
- *Asparagus albus* - Esparreguera de gat
- *Asphodelus ramosus* - Albó, Porrassa
- *Asplenium trichomanes* – Falzia
- *Brassica balearica* - Col borda
- *Buxus balearica* – Boix
- *Ceterach officinarum subsp. officinarum* – Dauradella
- *Cheirolophus intybaceus* - *
- *Cistus albidus* - Estepa blanca
- *Crataegus monogyna* - Cirerer de pastor
- *Crepis triasii* - Pancònia de penyal
- *Cyclamen balearicum* - Rapa de porc

- *Daucus carota* - Pastanaga borda
- *Digitalis minor* – Didalera
- *Drimia maritima* - Ceba Marina
- *Epipactis microphylla* - Abella d'alzinar
- *Euphorbia characias subsp. characias* - Lletrera de visc
- *Foeniculum vulgare* – Fonoll
- *Fraxinus angustifolia subsp. angustifolia* – Freixera
- *Galium crespianum* - Revola de penya
- *Genista majorica* – Ginesta
- *Globularia majoricensis* - *
- *Hedera helix subsp. helix* – Heura
- *Helichrysum crassifolium* – Maçanella
- *Hippocrepis balearica* - Violeta de penyal
- *Hypericum balearicum* - Estepa Joana
- *Ipomoea indica* - Campanetes de jardí
- *Lomelosia cretica* - Col de penyal
- *Olea europaea var. sylvestris* – Ullastre
- *Oxalis pes-caprae* – Vinagrella
- *Parietaria judaica* – Maia
- *Phillyrea latifolia* - *
- *Phragmites australis* - *
- *Pinus halepensis var. ceciliae* - Pi de Cecília
- *Pinus halepensis var. halepensis* - Pi blanc
- *Polypodium cambricum subsp. cambricum* – Polipodi
- *Potentilla caulescens* - Te de soca
- *Potentilla reptans* - Peu de crist
- *Quercus ilex subsp. ilex* – Alzina
- *Rhamnus alaternus* – Llampúgol
- *Rubia peregrina* – Raspeta
- *Rubus ulmifolius* – Esbarzer
- *Ruscus aculeatus* - Cirerer de Betlem
- *Sedum dasyphyllum subsp. glanduliferum* - *
- *Selaginella denticulata* - *
- *Smilax aspera var. aspera* – Aritja

- *Teucrium balearicum* - Eixorba-rates blanc
- *Teucrium chamaedrys subsp. pinnatifidum* – Alzineta
- *Teucrium flavum* - *
- *Viburnum tinus*- Llorer bord

Figura 18: *Ampelodesmos mauritanicus* - Càrritx. Font: Elaboració pròpia.

Figura 19: *Pinus halepensis* - Pi blanc. Font: Elaboració pròpia.

Figura 20: *Arbutus unedo* - Arbocera. Font: Elaboració pròpia.

Figura 21: *Cistus albidus* - Estepa blanca. Font: Elaboració pròpia.

8.2.6.2 Aus

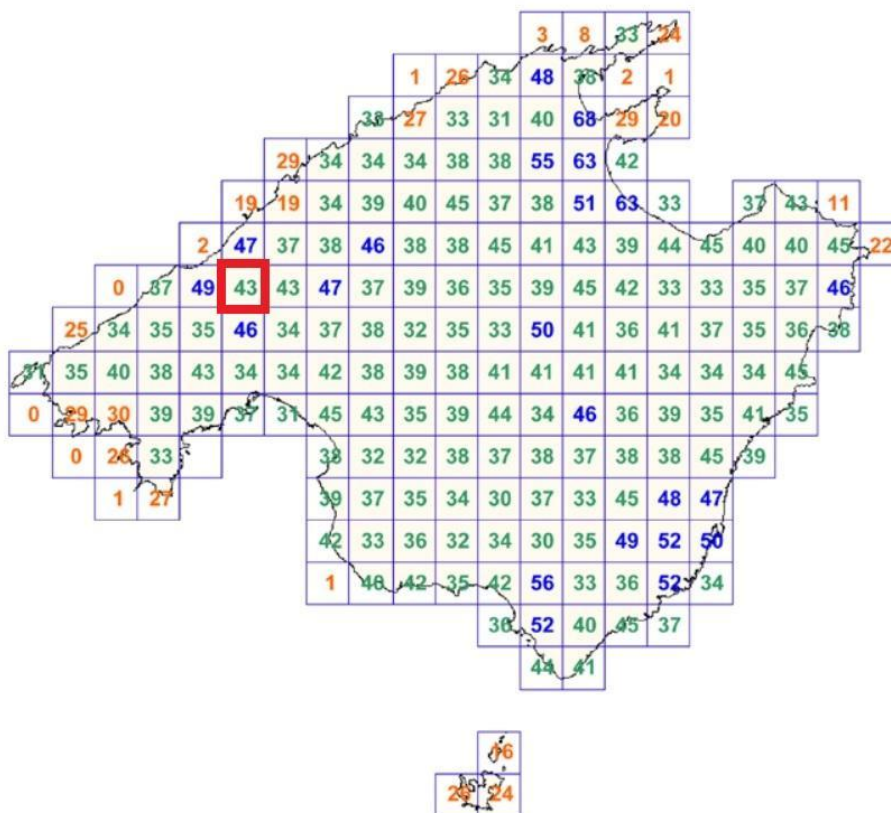
M'agradaria començar l'inventari de les aus amb aquesta afirmació, *“Els ocells són un dels elements més atractius de la natura, el seu coneixement generalitzat ha estat molt important per donar un fonament sòlid als moviments de preservació del medi natural, que tanta transcendència han tingut en el final del segle XX en tot el món occidental”* Mayol Serra (2003), per tant, hauríem de considerar els ocells com a part de la idea de muntanya que tenim les persones, ja que tothom quan pensa en muntanya, hi té al cap, cants d'ocell. Emperò com es va poder observar a les enquestes, gairebé ningú té un coneixements de les espècies.

Una vegada feta aquesta breu introducció/justificació, a continuació s'han elaborat dos llistats de les espècies d'ocells, un és el de les espècies nidificant, basat en “l'atles dels aucells nidificants de Mallorca i Cabrera” que edita el Grup d'Ornitologia Balear i l'altra llistat, més reduït, està fet a partir del treball de camp i l'observació i en recull alguna de les espècies, més rellevants i comunes, que podem trobar a la nostra àrea de treball.

Inventari d'ocells nidificants:

- *Alectoris rufa* - Perdiu
- *Milvus milvus* - Milana reial
- *Hieraaetus pennatus* - Àguila calçada
- *Falco tinnunculus* - Xoriguer
- *Falco peregrinus* - Falcó
- *Gallinula chloropus* - Polla d'aigua
- *Burhinus oedicephalus* - Sebel·lí
- *Columba palumbus* - Tudó
- *Streptopelia decaocto* - Tórtora turca
- *Streptopelia turtur* - Tórtora
- *Cuculus Canorus* - Cucui
- *Tyto alba* - Òliba
- *Otus scops* - Mussol
- *Asio otus* - Mussol banyut
- *Caprimulgus europaeus* - Enganapastors
- *Apus apus* - Falzia
- *Upupa epops* - Puput
- *Jynx torquilla* - Formiguer
- *Galerida theklae* - Cucullada
- *Ptyonoprogne rupestris* - Cabot de roca
- *Troglodytes troglodytes* - Passaforadí
- *Luscinia megarhynchos* - Rossinyol
- *Saxicola torquata* - Vitrac
- *Turdus merula* - Mèrlera
- *Cettia cetti* - Rossinyol bord
- *Cisticola juncidis* - Butxaqueta
- *Sylvia atricapilla* - Busqueret de capell
- *Sylvia melanocephala* - Busqueret de cap negre
- *Regulus ignicapilla* - Reietó cellablanc
- *Muscicapa thyrrhenica balearica* - Papamosques
- *Cyanistes caeruleus* - Ferrerico blau
- *Parus major* - Ferrerico
- *Lanius senator* - capsigrany

- *Corvus corax* - Corb
- *Passer domesticus* - Gorrió teulader
- *Fringilla coelebs* - Pinsà
- *Serinus serinus* - Gafarró
- *Carduelis chloris* - Verderol
- *Carduelis carduelis* - Cadernera
- *Carduelis cannabina* - Passerell
- *Loxia curvirostra* - Trencapinyons
- *Emberiza cirius* - Sól·lera boscana
- *Phasianus colchicus* - Faisà

Nombre d'espècies de reproducció segura localitzades a cada quadrat. En taronja, menys de 30 espècies; en verd, entre 31 i 45 espècies; en blau 46 o més espècies.

Activar V
Ve a Config

Figura 22: Plànol amb la quadricula de la zona d'estudi en vermell. Font: Atlas dels aucells nidificants de Mallorca i Cabrera.

Figura 23: *Muscicapa thyrrhenica balearica* - Papamosques. Font: Elaboració pròpia.

Figura 24: *Sylvia atricapilla* - Busqueret de capell. Font: Elaboració pròpia.

Figura 25: *Milvus milvus* - Milana. Font: Elaboració pròpia.

Figura 26: *Loxia curvirostra* - Trencapinyons. Font: Elaboració pròpia.

Figura 27: *Upupa epops* - Puput. Font: Elaboració pròpia.

Figura 28: *Carduelis chloris* - Verderol. Font: Elaboració pròpia.

Figura 29: *Cyanistes caeruleus* - Ferrerico blau. Font: Elaboració pròpia.

Pel que fa als ocells més rellevants que podem observar a la Fita del Ram s'han seleccionat els següents:

- *Aegypius monachus* - Voltor negre
- *Milvus milvus* - Milana reial
- *Falco tinnunculus* - Xoriguer
- *Columba palumbus* - Tudó
- *Otus scops* - Mussol
- *Jynx torquilla* - Formiguer
- *Troglodytes troglodytes* - Passaforadí
- *Luscinia megarhynchos* - Rossinyol
- *Turdus merula* - Mèrlera
- *Cettia cetti* - Rossinyol bord
- *Sylvia atricapilla* - Busqueret de capell
- *Regulus ignicapilla* - Reietó cellablanc
- *Muscicapa thyrrhenica balearica* - Papamosques
- *Parus major* - Ferrerico
- *Corvus corax* - Corb
- *Fringilla coelebs* - Pinsà
- *Carduelis carduelis* - Cadenera

- *Erithacus rubecula* - Ropit

Figura 30: *Aegypius monachus* - Voltor negre. Font: Elaboració pròpia.

Figura 31: *Erithacus rubecula* - Ropit. Font: Elaboració pròpia.

8.2.6.3 Mamífers

A Mallorca, abans de l'arribada dels humans, “*que es situa entre el 3000 i 2000 abans de la nostra era*” Societat d'Història Natural de les Balears (2000), només s'hi trobaven tres mamífers terrestres no voladors: el “*Myotragus balearicus, Hypnomys morpheus*” Ramis i Alcover (2005) i “*Nesiotites hidalgo* Pons-Moyà i Moyà-Solà (1980). Les causes precises de la seva extinció encara no es coneixen, però molt possiblement estan relacionades amb l'arribada dels humans a les Illes Balears (Societat d'Història Natural de les Balears, 2000) així com a factors climàtics. Paulatinament, s'anaren introduint noves espècies, per al seu aprofitament o bé per entrada de forma fortuïta. A l'actualitat tots els mamífers terrestres no voladors, han estat introduïts després de l'arribada dels humans a les Illes Balears.

D'aquesta manera a continuació s'ha fet llistat de les espècies de mamífers terrestres que es troben a la zona d'estudi.

- *Rattus rattus* - Rata de camp
- *Martes martes* - Mart
- *Genetta genetta* - Geneta
- *Mustela nivalis* - Mostela
- *Eliomys quercinus* - Rata cellarda
- *Capra hircus* - Cabra
- *Suncus etruscus* - Mussaranya nana

A part d'aquest llistat de mamífers terrestres, també trobam mamífers voladors que són els quiròpters o rata-pinyades, “*a les illes Balears podem trobar les següents famílies: la família dels rinolòfids, la família dels vespertiliònids, la família dels minioptèrids i la família dels molòssids. A les Illes Balears s'hi han trobat fins ara 19 espècies diferents.*” Bonnin, Rosselló (2013)

Respecte a la presència de rates pinyades a la zona d'estudi es troben com a mínim 4 espècies vinculades a ambients cavernícoles, proximitat de zones antròpiques i crulls de penyasegats (*G.X. Pons comentaris personals*).

- *Miniopterus screibersi*
- *Rhinolophus ferrumequinum*

- *Tadarida tenionis*
- *Pipistrellus pipistrellus*

8.2.6.4 Invertebrats

Dins la descripció de la biodiversitat de la nostra zona d'estudi no podia faltar un punt específic sobre la fauna entomològica, ja que “*per a molta de gent, els insectes són uns grans desconeguts, sovint enutjosos*” Canyelles (2003), tothom coneix algun insecte, ja siguin les formigues, papallones o bé escarabats; són uns animals que es troben dins el nostre dia a dia però a la vegada, són desconeguts. Emperò al món ja s'hi han descrit més d'un milió d'espècies, i es pressuposa que en queden moltes més per ser descrites.

A continuació es presenta un llistat dels endemismes més abundants de la Serra de Tramuntana, àrea dins la qual s'hi troba la Fita del Ram (modificat de Palmer et al., 2012).

- Arachnida *Malthonica balearica* Brignoli, 1978
- Arachnida *Harpactea dufouri* Thorell, 1873
- Arachnida *Nemesia brauni* Koch, 1882
- Arachnida *Dasylobus ferrugineus* Thorell, 1876
- Arachnida *Hahnia hauseri* Brignoli, 1978
- Coleoptera *Percus plicatus* Dejean, 1828
- Coleoptera *Phylan semicostatus* (Mulsant and Rey, 1854)
- Coleoptera *Asida planipennis* Schaufuss, 1869
- Coleoptera *Asida barceloi* Pérez Arcas, 1868
- Coleoptera *Nesotes viridicollis* (Schaufuss, 1869)
- Coleoptera *Alphasida depressa* (Solier, 1836)
- Coleoptera *Jekelius balearicus* (López-Colón, 1984)
- Coleoptera *Orthomus balearicus* (Piochard, 1867)
- Coleoptera *Dendarus depressus* Reitter, 1915
- Coleoptera *Timarcha balearica* Gory, 1829
- Coleoptera *Platyderus majoricus* Jeanne, 1988
- Gastropoda *Xerocrassa frater* (Dohrn and Heynemann, 1862)
- Gastropoda *Iberellus balearicus* (Ziegler, 1853)
- Gastropoda *Tudorella ferruginea* Lamarck, 1823
- Gastropoda *Oxychilus lentiformis* Kobelt, 1882

- Isopoda *Ballodillium pilosum* Vandel, 1961

A part de les espècies endèmiques que podem trobar, cal fer incís en algunes de les espècies més comunes dins l'alzinar a mode de recull representatiu. El següent recull amb suport visual pretén deixar palès d'aquestes espècies.

Figura 32: *Charaxes jasius*- Papallona de l'arbocera. Font: Elaboració pròpia.

Figura 33: *Crematogaster scutellaris* - Formiga de cap vermell. Font: Elaboració pròpia.

Figura 34: *Cerambyx cerdo mirbeckyi* – Banyarriquer. Font: Elaboració pròpia.

Figura 35: *Blaps sp.*- Escarabat pudent. Font: Elaboració pròpia.

8.2.7 Toponímia de la Fita del Ram

La toponímia forma part de l'onomàstica i és la que es centra en l'estudi dels noms dels llocs. És per això que "Els topònims d'un determinat terme (és a dir, els noms amb que han estat batejats els seus diferents llocs: muntanyes, barrancs, fonts, partides, etc.) ens proporcionen, per poc que hi parem esment, una munió d'elements i punts de referència

que ens permeten d'interpretar el corresponent espai geogràfic” Biete (n.d) aquesta frase representa a la perfecció la idea de que els topònims son els elements més humans que conformen el nostre paisatge, ja que aquests, no son elements físics ni palpables, sinó que es troben als nostres mapes mentals i els quals en serveixen com a elements destacables per diferents raons. “*Podem considerar la toponímia -la toponomàstica-com la ciència més patriòtica perquè justament es basa en un patrimoni inalienable, inseparable de la terra*” Rosselló i Verger (2004).

Existeixen distints topònims segons el seu origen, “*els referits al relleu i a les seves formes són inclosos a l’oronímia; els noms de lloc associats a l’aigua formen part de la hidronímia; els que tenen a veure amb la vegetació conformen la fitotoponímia; mentre que els referits a la fauna constitueixen la zootoponímia; els topònims que denoten les qualitats minerals del terreny constitueixen la geotoponímia; la talassonímia tracta dels noms que reben els distints indrets situats mar endins; l’antropotoponímia s’ocupa dels noms de lloc que porten antropònims; l’odonímia dels relatius a les vies de comunicació; i finalment l’hagiotoponímia agrupa els topònims de connotacions religioses.*” Garau Ordines (2001).

Dins aquest punt es passa a fer un llistat dels topònims més rellevants de l’àrea de treball.

8.2.7.1 Llistat

El següent llistat, està conformat per tot un seguit de topònims que trobam a la nostra àrea d’estudi. Aquests es consideren rellevants per la seva denominació d’elements significatius del paisatge de la Fita del Ram. Tot seguit s’ha fet una divisió per topònims segons l’element al qual donen nom.

8.2.7.2 Cims

- Fita del ram: aquest topònim està subjecte a debat com s’ha esmentat a l’apartat de la delimitació de l’àmbit d’estudi.
- Mola de Son Poquet
- Na Ferrana
- Penyal des terretes

8.2.7.3 Avencs/Coves

- Avenc de sa Pedra
- Avenc des Camí
- Cova d'en Pons
- Avenc Podrit
- Avenc de na Boira
- Cova des Ermassets

8.2.7.4 Possessions

- Son Ferrà
- Son Tries
- Son Poquet
- Es Verger
- Son Noguera de Superna
- Son Vic de Superna

9. Discussió

Una vegada exposats els resultats del treball de camp i investigació, la següent passa n'és la discussió d'aquests.

Pel que fa a l'anàlisi dels resultats del comptatge, en podem extreure algunes conclusions. En primer lloc, podem confirmar que el camí 1, que és el principal que puja a l'ermita, és el que presenta una major afluència. Aquest fet és constatable a partir dels comptatges, i també fent recerca a una plana web d'excursionisme (Wikiloc) i llibres a on es publicita (25 excursions per muntanyes de Mallorca). En segon lloc, el camí 2, que és el camí del Cor de Jesús té una afluència menor, tot i presentar unes característiques més atractives a nivell etnològic, emperò el seu gradient de pujada més pronunciat, el fa menys atractiu.

Una vegada comentats els resultats, s'ha de fer un petit incís en relació al moment dels comptatges, ja que el mes de maig les temperatures d'uns 25°C feien molt més agradable dur-hi a terme l'activitat, i per altra banda, el dia del comptatge de setembre, la temperatura era entorn als 30°C, fet que es veu reflexat en la afluència més baixa que els comptatges del mes de maig.

En conclusió podem afirmar que questa vessant est de la Fita del Ram, juntament amb aquests dos camins, havien de formar la part central de la nostra àrea de treball.

Per altra banda pel que fa a les enquestes dutes a terme, podem dir que aquestes, tot i ser una enquesta qualitativa, ja que es va fer a 10 persones, ens serveix per extreure-ne algunes conclusions. En primer lloc, relacionada amb la primera pregunta, cal comentar el fet de que un 30% de les persones enquestades no sabia la diferència entre una Alzina (*Quercus ilex*) i un Pi (*Pinus halepensis*), ja que aquesta pregunta era bàsica i s'esperaven uns resultats superiors. En segon lloc, les preguntes relacionades amb les espècies d'ocells i vegetació demostren una generalització de les respostes, ja que pel que fa a la pregunta d'espècies vegetals, 5 de les 10 persones enquestades esmenten noms com mata o herba sense especificar el nom concret, encara que sigui el nom comú, i per altra banda, a la pregunta sobre espècies d'ocells un 60% respon dient el nom d'Àguila o Gavina sense especificar la espècie. En tercer lloc, la pregunta sobre els

elements patrimonials també tenim un 70% de respostes afirmatives i un 30% de negatives, fet que també sustenta el desconeixement plantejat. Finalment en quart lloc, la darrera pregunta sobre cant d'ocells també és un indicador de la falta de coneixença de les espècies ja que les respostes donades com per exemple Corb o Gavina no en són tan rellevants dins l'alzinar.

Pel que fa al punt de camins que s'ha exposat en els resultats, s'ha de destacar que la relació de camins triada, respon a la idea de conformar un itinerari per a la elaboració de la guia naturalista. Aquest itinerari està conformat per camins d'accés fàcil a "peu pla" per tal de poder tenir la vista posada en els elements naturals o patrimonials d'interès. Pel que fa als mapes elaborats son de referència visual, per a poder-se utilitzar a mode il·lustratiu dels camins que es troben a la zona. No han estat elaborats per seguir-se damunt el terreny, ja que per aquest propòsit trobam altres eines com els mapes de muntanya o bé amb GPS (Global Positioning System). Per tant com a mapa final visual tindrem el que es presenta a continuació amb el camí de s'Ermita representat amb el color verd, camí del Cor de Jesús en color taronja, camí del Castellet en color blau, camí secundari de s'Ermita en color lila i finalment el camí principal de pujada al cim de Sa Fita del Ram en color groc.

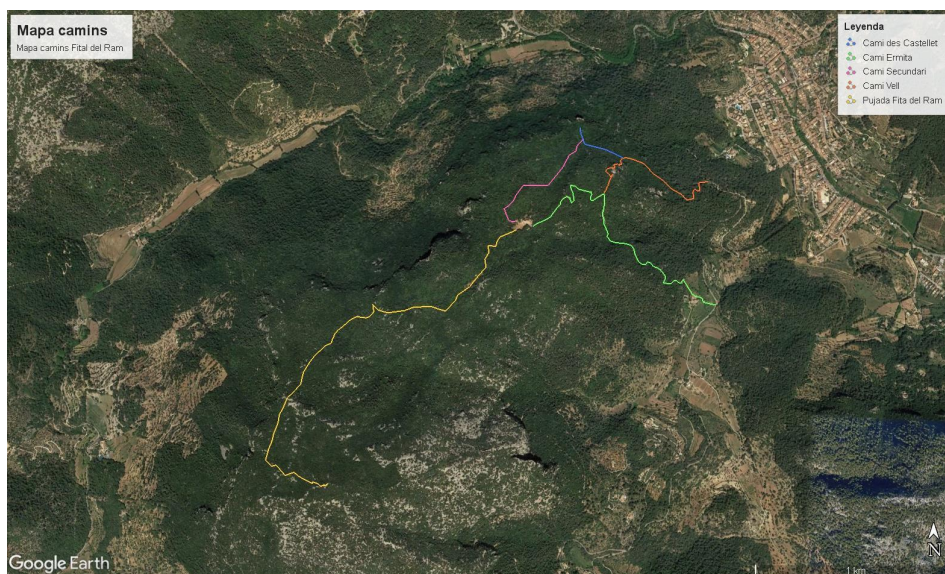

Figura 36: Representació gràfica de tots els camins proposats. Font: Elaboració pròpia

De la relació dels elements patrimonials donada a conèixer en aquest treball, podem dir que la zona de la Fita del Ram compta amb un patrimoni del passat cultural que ens evoca a reviure el temps en que la muntanya no era un lloc d'esbarjo i oci com és avui dia, sinó que era un lloc de treball on la majoria de feines que s'hi duïen a terme eren dures. Les persones que hi passaven llargues temporades de l'any tenien una vida sense les comoditats que tenim avui en dia. Com deia Llofriu (1992), “*Tot era molt elemental, de simple subsistència.*” Per tant, aquest patrimoni, més el més “actual” de caire religiós, és un patrimoni que mereix ser conegut per a que es pugui conservar perquè tenir memòria i coneixement del nostre passat és fonamental per saber d'on venim. D'aquesta manera el recull duit a terme demostra la riquesa d'aquesta zona com a “museu” patrimonial de totes les activitats que es dugueren a terme a la muntanya en el passat.

Finalment, pel que fa a la biodiversitat de la zona, calen fer una sèrie de comentaris en relació al recull de la vegetació en tant que per fer aquest recull se n'ha extret la informació del Bioatles que, degut a la mesura de les quadrícules que s'utilitzen la informació no és del tot exhaustiva. Aquest fet es constatable perquè durant el treball de camp s'han pogut observar algunes espècies no registrades en el Bioatles.

Figura 37: *Rosmarinus officinalis* – Romaní. Font: Elaboració pròpia.

Figura 38: *Ophrys fusca* – Mosques negres Font: Elaboració pròpia.

Emperò els resultats de l'apartat de biodiversitat, demostren la riquesa dels elements naturals d'aquesta zona.

Pel que fa a l'apartat final de toponímia, es pot dir que els resultats obtinguts són un recull descriptiu, necessari com a base de dades, tot i que, a aquest apartat s'hi podria dedicar tot un treball al seu possible origen i explicació.

10. Conclusions

Després de tots els resultats exposats en el present treball i el seu posterior anàlisi, no han fet més que, reforçar la idea que des d'un principi n'era el fonament d'aquest treball, que era pèrdua de la relació natura-patrimoni-home. Les paraules de Llofriu (1992), reflecteixen a la perfecció aquest ideari: *“Familiaritzem-nos amb les plantes, amb els animals: allò que sols ens semblava un tapís verd per a donar color al paisatge, se'ns presentarà com una gamma infinita de formes i d'adaptacions al medi. A la primavera, la majoria de plantes tenen llur floració; aleshores cada espècie esdevé una obra d'art. Els ciutadans ja diem aucells o, o pitjor, “gorrions”, a tot animal petit que vola. No s'ho mereixen. Seran els nostres fidelíssims acompanyants a totes les excursions: escoltem-los.”* A aquesta cita, hi hauríem d'incloure els elements patrimonials, per conformar el paisatge geogràfic, emperò tot i això, dóna unes paraules entenedores a la problemàtica de la qual aquest treball en vol oferir una eina.

La Fita del Ram, és un lloc d'esbarjo per a moltes persones actualment, i com s'ha pogut comprovar en aquest treball està conformada per un paisatge ric en elements naturals i patrimonials, per tant la seva riquesa necessita de ser coneguda/reconeguda i estimada perquè en el seu coneixement rau la base de la seva conservació i protecció, al formar part no només del paisatge sinó de la nostra cultura. Per tant la futura elaboració d'una guia naturalista didàctica i il·lustrativa d'aquesta zona concreta, en pot ser l'eina, no només per a que les persones que hi duen a terme activitats reprenguin la relació natura-patrimoni-home esmentada al treball sinó també per donar a conèixer una riquesa que es troba al nostre entorn.

11. BIBLIOGRAFIA

- Alcover, J.A., Llabrés, M. i Moragues, Ll. (coordinadors) 2000. *Les Balears abans dels humans*. Sa Nostra-SHNB.
- Alomar, A. 1997. “La tecnologia de la pedra seca”. A: La pedra en sec. Obra, paisatge i patrimoni. V Trobada per a la preservació del patrimoni en pedra seca als Països Catalans. Mallorca, del 28 al 30 de setembre de 1994. Mallorca: Consell Insular de Mallorca, pàg. 21-33.
- Adrover, J., Artigues, C., Carrasco, G., Fiol, C., Lladó, X., Martínez, J.S., Mas, R., Muñoz, A., Parpal, Ll., Suárez, M. (2010) *Atlas dels aucells nidificants de Mallorca i Cabrera*. GOB
- Biete i Farré, Vicenç (1990) Relacions entre la toponímia i la geografia. L'exemple de Cabacés. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* 24, 9-12. <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000076/00000018.pdf>
- Blázquez Salom, M. (1998). Los usos recreativos y turísticos de los espacios naturales protegidos. El alcance del ocio en el medio natural de Mallorca. *Investigaciones geográficas*, 19, 105-126.
- Brunet Estarellas, Pere Joan. 2004. Construccions de pedra en sec i camins a Mallorca de la catalogació a la gestió. *Estudis d'història agrària*, ISSN 0210-4830, ISSN-e 2385-359X, N° 17, (Ejemplar dedicado a: Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós), pàgs. 199-214
- Canyelles, X. (2003). *Insectes de les Illes Balears*. Moll.
- Escanelles (2010). Sa Fita del Ram. *Toponímia Mallorca*. https://www.toponimiamallorca.net/index.php?option=com_content&view=article&id=188:sa-fita-del-ram&catid=24&Itemid=173
- Garau Ordinas, A. (2001). *Geografia i toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Moll.
- Ginés, J. (1995) *L'endocarst de Mallorca: Els mecanismes espeleogenètics*. *Endins*, 20: 71-86.
- Gorrias, Antoni (2001). *Les cases de neu de Mallorca. Història, comerç i itineraris*. El far.
- Llofriu, P. (1992). *Caminant per Mallorca*. Moll.
- Mayol Serra, J. (2003). *Els aucells de les Balears*. Moll.
- Palmer, M., Pons, X., Outerelo, R., Vives, E., Bellés, X., Garcia, Ll., Linde, M., Gómez-Pujol, Ll. i March, D. 2012. *Mapping species richness of endemic*

- macroinvertebrates by overlapping distribution maps.* Boll. Soc. Hist. Nat. Balears, 55: 99-122. ISSN 0212-260X. Palma de Mallorca
- Palos i Vadell, Benigne. (2003). *Recull de Terminologia Muntanyenca: relacionada amb l'excursionisme.* Moll
 - Palos Nadal, C (2015) Famílies 'amb encant' en el Castellet d'Esporles. *Fita a fita*
<https://fitaafita.com/families-amb-encant-en-el-castellet-desporles/>
 - Pons Moyá, J. i Moyá Sola, S. 1980. Nuevo representante del género *Nesiotites* Bate, 1944; *Nesiotites meloussae* nov. sp. (Insectívora, Soricidae) de los relleños cársticos del «Barranc de Binigaus» (Es Mercadal, Menorca). *Endins*, 7, 53-56
 - Ramis, D. i Alcover, J.A. 2005. Holocene extinction of endemic mammals of the Mediterranean islands: some methodological questions and an update. *Monografies de la Societat d'Història Natural de les Balears*, 12, 309-318
https://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/monografiesHistoriaNatural/index/assoc/MonografiesSHNB_/2005vol0/12p309.dir/MonografiesSHNB_2005vol012p309.pdf
 - Reynés Trias, A., i Sastre i Arrom, V. (2002). *Llibre de la pedra en sec.* Baltar & Associats.
 - Reynés Trias, A. (1999). *Catàleg dels camins del terme municipal d'Esporles.* Fodesma http://www.psm-entesa.cat/documentos/D_316.pdf
 - Rosselló i Verger, V. (2004). *Toponímia, geografia i cartografia.* Escola Catalana
 - Valero G. (1986a) Sitges i carboners. *Lluc*, 725, 19-22
https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/mallorca/collect/lluc/index/assoc/lluc_198/6n0725.dir/lluc_1986n0725.pdf
 - Valero G. (1986b) Forns de calç i calciners. *Lluc*, 732, 14-19
https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/mallorca/collect/lluc/index/assoc/lluc_198/6n0732.dir/lluc_1986n0732.pdf
 - Valero i Martí G. (2020) Els camins de Mallorca. Tipologia i notes històriques. *Cap Vermell* <https://www.capvermell.org/index.php/fets-i-gent/excursions/27515-els-camins-de-mallorca-tipologia-i-notes-historiques-tipologia-basica-dels-camins-tradicionals>
 - Vallcaneras Ll. (2009). *25 excursions per les muntanyes de Mallorca.* Gorg Blau